

UOT 33.336.2/657

Saadət Ramil qızı QULIYEVA
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan Əmək və
Sosial Münasibətlər Akademiyası
E-mail: 13sada@mail.ru

BALANS MƏNFƏƏTİNİN TƏHLİLİ

Xülasə

Mənfəət hər bir subyektin xalis gəlirini təşkil etməklə satış qiyməti ilə maya dəyəri arasında olan fərkdir. Mənfəət bilavasitə məhsulun, iş və xidmətlərin səviyyəsindən, həcmindən və onların maya dəyərindən asılıdır. Lakin onu hər bir subyektin əvvəlcədən təminat verilmiş gəlir forması hesab etməz də olmaz. Çünki bir sıra obyektiv və subyektiv səbəblərə görə gəlirlər, həmçinin onun əsas hissəsi olan mənfəət müəyyən risklərin qurbanı ola bilər. Ən pis cəhət subyektlərin məcmu gəlirləri ilə məcmu xərcləri arasında fərqin məcmu xərcin xeyrinə olmasıdır. Bu halda isə mənfəətin səviyyəsi subyektlərin daxili maliyyə resurslarının mənbəyi rolunu oynaya bilmir və bunun nəticəsində isə iflasa uğrama təhlükəsini tezləşdirmiş olur.

Tədqiqatın məqsədi - Vergi qoymadan əvvəl mənfəətin (balans mənfəətinin) mütləq məbləğinin, təsisçilərin və səhmdarların gəlirlərinin artırılması üzrə təsərrüfat subyektlərinin potensial imkanını müəyyən etmək və müəssisənin maliyyə “sağlamlığının” dəqiq proqnozlaşdırılmasını tədqiq etməkdir.

Tədqiqatın metodologiyası - müqayisəli təhlil, nəzəri yanaşma

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - Aparılmış araşdırma və tədqiqatlar, əldə olunmuş nəzəri və praktiki nəticələr müxtəlif mülkiyyət növlərinə mənsub təsərrüfat subyektlərində mənfəət və rentabelliğin təhlili metodikasının təşkilinə, onun nəzəri, metodoloji, konseptual və metodiki problemlərinin sistemli şəkildə həll olunmasına və müəssisənin maliyyə nəticələrinin yaxşılaşdırılması ehtiyatlarının aşkara çıxarılmasına əlverişli şərait yaradır.

Tədqiqatın nəticələri - Aparılan tədqiqat nəticəsində təsərrüfat subyektlərinin istehsal və kommersiya fəaliyyətinin son maliyyə nəticəsi hesab olunan balans mənfəətinin formalaşmasının nəzəri, metodoloji, konseptual və metodiki problemləri sistemli şəkildə nəzərdən keçirilir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - Tədqiqatda nəzərdən keçirilən məsələlər sayəsində balans mənfəətinin düzgün qurulması məsələsi tədqiq olunmuş və balans mənfəətinə mənfi təsir göstərən amillər araşdırılmışdır.

Açar sözlər: *mənfəət, balans mənfəəti, müəssisənin ümumi mənfəəti, mənfəət planı, məhsul, iş və xidmətlərdən əldə olunan mənfəət.*

Giriş

Hər bir subyektin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyəti nəticələrinin ümumiləşdirilmiş göstəricisi mənfəətdir. O, müəyyən vaxt (ay, gün, il) ərzində müəssisədə istifadədə olan əmək, material, maliyyə resurslarından, əsas vəsait obyektlərindən, torpaqlardan, digər maddi və qeyri-maddi ehtiyatlardan nə dərəcədə səmərəli istifadə olunmasını xarakterizə edir. Mənfəət əmək kollektivinin izafi əməyi ilə yaradılan xalis gəlirin reallaşdırılan hissəsidir. Belə bir vəziyyətdə isə mənfəətin səviyyəsinin artırılması əmək adamlarının maddi cəhətdən maraqlandırılması prinsipini pozmadan, maddi və maliyyə ehtiyatlarından daha da səmərəli, qənaətlə istifadə olunmasını tələb edir. «Müəssisələr haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda deyilir ki, «Büdcəyə vergiləri və digər ödənişləri verdikdən sonra xalis mənfəət müəssisənin tam sərəncamına daxil olur və o, xalis mənfəətdən müstəqil istifadə edir». [5]

Mənfəətin müəssisə, idarə və təşkilatlarda əhəmiyyəti və rolu

Müəssisənin mənfəəti artdıqca artıq müəssisə işçilərə maddi yardımların göstərilməsinə, onların iş və sosial şəraitinin yaxşılaşdırılmasına, ixtisaslarının yüksəldilməsinə daha çox vəsait yönəltmək imkanı yaratmış olur.

Dövlət büdcəsi gəlirinin bir hissəsini mənfəət vergisi təşkil edir. Mülkiyyət formasından və tabeçiliyindən asılı olmayaraq, Azərbaycan Respublikası ərazisində fəaliyyət göstərən müəssisə, idarə və təşkilatların mənfəəti artdıqca, mənfəət vergisi ödəyicilərindən büdcəyə daxilolmalar da artır. [1]

Müəssisə mənfəətlə işlədikdə və rentabellik səviyyəsi artdıqda onun dövriyyə vəsaiti, xüsusilə də pul vəsaiti çoxalır. Belə olduğu halda müəssisə malsatan və podratçılara, büdcə və sosial sığorta orqanlarına, fəhlə və qulluqçulara, elektrik enerjisi, su, rabitə, təmir və s. xidmətlər üçün müxtəlif müəssisə və təşkilatlara, banklara, təsisçilərə, yuxarı orqanlara və digər kreditorlara olan borclarını vaxtında ödəmək məcburiyyətində olur ki, bu da onun normal iş fəaliyyətini təmin edir.

Müəssisənin mənfəətinin ən önəmli payını məhsulun (iş və xidmətlərin) reallaşdırılmasından əldə olunan mənfəət təşkil edir. Reallaşdırılan məhsulun satış qiyməti ilə tam maya dəyəri arasında müsbət fərq onun reallaşdırılmasından alınan mənfəətdir.

Məhsul, iş və xidmətlərin dövlət tənzimlənməsi

Müasir şəraitdə məhsul, iş və xidmətlərin satış qiymətləri dövlət tərəfindən tənzimlənmir, bazarın tələb və təklifinin fəaliyyət dairəsindən asılı olaraq formalaşır. Ona görə də məhsulun keyfiyyətinə xələl gətirmədən onun maya dəyərindən aşağı salınması, mənfəətin çoxaldılması üçün başlıca ehtiyat mənbəyidir. Satış qiymətlərindən fərqli olaraq, məhsulun maya dəyəri göstəriciləri müəssisə tərəfindən idarə olunan göstəricilərə aiddir. Qiymətlərin sərbəstləşdirilməsi məhsulun, iş və xidmətlərin keyfiyyətini aşağı salmadan onların maya dəyərinin aşağı salınmasında müəssisələrin maddi marağını artırır. Ona görə də məhsulun qiymətinin aşağı həddi həmişə istehsalçının nəzarəti altında olur. İstehsal müəssisələri bu həddi müntəzəm olaraq qorumağa çalışır. Yəni, istehsalçılar qiymətin maya dəyəri ilə müəssisənin mənfəətinin cəmindən yuxarı olması üçün cəhd göstərirlər. Lakin qiymət və maya dəyəri göstəricilərindən ancaq maya dəyəri göstəriciləri müəssisə tərəfindən idarə edildiyinə görə, o, istehsal edilən məhsulların, görülən iş və xidmətlərin maya dəyərini aşağı salmaq üçün daha çox səylə çalışır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, cəmiyyətin inkişafının bütün mərhələlərində, qiymətlərin formalaşdırılmasında maya dəyəri göstəricisi əsas olmuşdur. Maya dəyəri aşağı düşdükcə, məhsul, iş və xidmətlərin satış qiymətlərinin də aşağı salınması mümkün olur. Deməli, istehsal müəssisələrində satışdan alınan mənfəəti çoxaltmaq məqsədi ilə onların maya dəyərinin aşağı salınmasını, qiymətlərin ucuzlaşdırılmasını təmin edən əsas ehtiyat mənbəyidir. Qiymətlərin aşağı salınması isə bütün ölkə əhalisinin maddi marağını təmin edən problemlərdən biridir.

Danışılanlardan aydın olur ki, istehsal müəssisələrində mənfəətin çoxaldılması, nəinki əmək kollektivlərinin, eyni zamanda dövlətin, onlarla qarşılıqlı əlaqədə olan müəssisə, idarə və təşkilatların, habelə, ölkə əhalisinin maddi marağını təmin edən iqtisadi, siyasi və təşkilati məsələlərdən biridir. Buna görə də istehsal miqyasları daim azalan, az mənfəətlə və ya mənfəətsiz işləyən, hesablaşma öhdəliklərini yerinə yetirdiyinə görə ləğv edilən müəssisələrin sayı artan indiki şəraitdə, mülkiyyət formasından və tabeçiliyindən asılı olmayaraq, hər bir müəssisədə mənfəət və ondan istifadə göstəricilərini təhlil etməklə, mənfəətin çoxaldılması və ondan istifadənin yaxşılaşdırılmasını təmin edən təsərrüfatdaxili ehtiyatların aşkarlanması xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Mənfəət planının əhəmiyyəti

Mənfəət planının yerinə yetirilməsini, müxtəlif amillərin mənfəətə təsirini, onun strukturunu və dinamikasını qiymətləndirmək üçün planlaşdırma, uçot, hesabat və təhlil işlərində istifadə olunan və mənfəəti xarakterizə edən göstəricilər sistemini bilmək vacibdir. Hazırda istifadə edilən qaydaya görə idarəetmə işlərində, planlaşdırma və proqnozlaşdırma, mühasibat uçotu, audit, hesabat və təhlil işlərində balans mənfəəti, məhsul (iş və xidmətlər) satışından əldə olunan mənfəət, sair satışdan əldə olunan mənfəət, satışdan kənar əməliyyatlardan gəlirlər və xərclər (satışdan kənar nəticələr), vergi tutulan mənfəət (vergiyə cəlb olunan mənfəət), güzəştli mənfəət (mənfəət vergisi hesablanarkən hesaba alınmayan mənfəət), müəssisənin sərəncamında qalan mənfəət, xalis mənfəət və reinvestisiya edilmiş mənfəət göstəricilərindən istifadə olunur.

Mənfəəti xarakterizə edən göstəricilər sistemində balans mənfəəti xüsusi yer tutur. Bu göstərici müəssisənin istehsal-maliyyə və idarəetmə fəaliyyətinin nəticələrini özündə əks etdirir. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş “Müəssisənin illik hesabatları və onların tərtibi qaydaları”nda göstərilir:

«Balans mənfəəti (zərər) mühasibat uçotu əsasında təsərrüfat əməliyyatlarının və bu qanuna uyğun olaraq balans maddələrinin qiymətləndirilməsinin sonuncu maliyyə nəticəsi kimi özündə müəssisənin əsas vəsaitlərinin və başqa əmlaklarının, məhsullarının (işlərinin, xidmətlərinin) satışından olan mənfəəti (zərəri), həmçinin qeyri-satış əməliyyatlarından gələn gəlirləri (bu əməliyyatlar üzrə xərc məbləğləri çıxılmaqla) cəmləşdirir».

Məhsulların (iş və xidmətlərin), malların satışından əldə olunan mənfəət (zərər) Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş vergilər və digər məcburi ödənişlər nəzərə alınmadan qüvvədə olan qiymətlərlə məhsulların (iş və xidmətlərin) satışından gələn gəlirlə onların istehsalına və satışına çəkilən xərclər, başqa sözlə desək reallaşdırılan məhsulun (iş və xidmətlərin) tam maya dəyəri arasındakı fərq kimi müəyyənləşdirilir. Bu mənfəət göstəricisi müəssisənin məhsul istehsalı və satışı fəaliyyətinin nəticələrini daha da dəqiq qiymətləndirməyə imkan verir və balans mənfəətinin tərkibində əsas yer tutur.

Balans mənfəəti hesablanan zaman hesaba alınan satışdan kənar əməliyyatlardan əldə olunan gəlirlər və xərclər, başqa sözlə desək, satışdan kənar nəticələr, alınmış və ödənilmiş peniya, cərimə və dəbbələmə məbləğləri, əmanətlər və qiymətli kağızlar üzrə gəlirlər, digər iqtisadi sanksiyalar üzrə alınan gəlirlər (qanunvericiliyə müvafiq olaraq büdcəyə və büdcədən kənar fondlara ödəmələr müstəsna olmaqla), müəssisənin hesabına olan vəsaitlərin yekunu üzrə alınmış faiz məbləğləri, valyuta hesabları və xarici valyuta əməliyyatları üzrə məzənnə (kurs) fərqləri, hesabat ilində aşkara çıxarılmış keçmiş illərin mənfəəti və zərərləri, təbii fəlakətlərdən dəyən zərərlər, debitor borclarının silinməsindən itkilər, əvvəllər ümitsiz borclar kimi silinmiş borcların ödənilməsi üzrə gəlirlər daxil edilir.

Qüvvədə olan qaydaya görə müəssisəyə aid olan səhmlər, istiqrazlar və digər qiymətli kağızlar üzrə əldə edilən gəlirlərin (dividentlərin; faizlərin) ümumi məbləği və birgə müəssisələrin fəaliyyətində iştirakına görə alınan gəlirlər satışdan kənar gəlirlərə aid olmasına baxmayaraq «Maliyyə nəticələri və onların istifadəsi haqqında» 2№-li hesabat formasında ayrıca sətirdə əks etdirilir. Bundan başqa, həmin hesabatda xarici valyuta əməliyyatları üzrə məzənnə (kurs) fərqi də ayrıca sətirdə göstərilir.[9]

Müasir şəraitdə müəssisə dövlətin himayəsində yox, əksinə, dövlət müəssisənin himayəsində saxlanılır. Buna görə də dövlət istehsal müəssisələrinin sürətli və geniş iqtisadi və sosial inkişafının qayğısına qalır və qüvvədə olan qanuna uyğun mənfəətdən vergi üzrə güzəştlər nəzərdə tutulur. Müəssisənin mənfəət vergisi hesablanarkən vergi tutulan mənfəət məbləği istehsal təyinatlı kapital qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsi və bu məqsədlər üçün alınmış və istifadə olunmuş bank kreditlərinin ödənilməsinə, elmi-axtarış və təcrübə-konstruktor işlərinin aparılmasına, təbiəti mühafizə tədbirlərinin həyata keçirilməsinə, səhiyyə, təhsil, mədəniyyət və idman təyinatlı obyekt və müəssisələrin, qocalar və əlillər evlərinin, məktəbəqədər uşaq müəssisələrinin və xeyriyyə işlərinə çəkilən xərclər qədər azaldılır. Bununla bərabər əvvəlki ildə zərərlə işləmiş müəssisələr üçün sonrakı beş il ərzində zərərin ödənilməsinə yönəldilmiş mənfəət hissəsi vergi ödənişindən azad edilir. Qeyd etdiyimiz kimi arqumentlər iqtisadi təhlil işlərində vergiyə cəlb olunan (yəni vergi tutulan), vergiyə cəlb olunmayan (və ya güzəşt nəzərdə tutulan) və müəssisənin sərəncamında qalan mənfəətin ayrı-ayrılıqda tədqiqini mütləq edir.

Vergiyə cəlb olunan, yəni vergi hesablanan mənfəətdən vergi və digər ödəmələri (mənfəət hesabına) çıxdıqdan sonra müəssisənin xalis mənfəəti alınır.

Xalis mənfəətdən ödəniləsi dividentlər çıxıldıqda, reinvestisiya edilmiş mənfəət kütləsi alınır.

Mənfəətin formalaşdırılmasının təhlili zamanı balans mənfəətinin təhlilinə, mənfəətdən istifadənin təhlili zamanı isə vergiyə cəlb olunan və olunmayan (güzəştli vergi hesablanan), müəssisənin sərəncamında qalan mənfəətin təhlilinə geniş yer verilir.

Müasir şəraitdə iqtisadiyyatın idarə olunmasında dövlətin tənzimləyici funksiyalarının azalması müəssisələrin məsuliyyətinin və maddi marağının artmasına səbəb olmuşdur. Mülkiyyət formasından, tabeçiliyindən asılı olmayaraq müəssisə, idarə və təşkilatların iqtisadi-sosial inkişafı onların özləri tərəfindən tənzimlənilir. İqtisadi-sosial inkişafı təmin edən bütün problemlərin həllində mənfəət əsas rol oynayır. Bu səbəbdən də mənfəətin çoxaldılması istehsal müəssisələrində idarə etmənin qarşısında duran vacib məsələdir. İndi mənfəət göstəricisi və onun artımı dövlət orqanları tərəfindən planlaşdırılmır. Mənfəətin çoxaldılmasında dövlətin maddi marağı olmasına baxmayaraq, o, mənfəəti idarə etmir, çoxaldılması ehtiyatlarının səfərbər edilməsində iştirak etmir, ancaq vergiyə cəlb olunan, vergi alınmayan və güzəştli vergi alınan mənfəət göstəricilərinin hesablanması və hesabatlarda düzgün əks etdirilməsinə, mənfəətdə verginin ödənilməsinə nəzarət funksiyalarını icra edir. Deməli, istənilən təsərrüfat strukturunda mənfəətin çoxaldılması sahibkarların əsas məqsədidir.

İstehsalın iqtisadi və sosial inkişafı, investisiya və maliyyə qoyuluşlarının genişləndirilməsi sahəsində qarşıda duran vəzifələrin yerinə yetirilməsi ilk növbədə mənfəətin çoxaldılmasını təmin edən təsərrüfat daxili ehtiyatların aşkar edilməsini və onların axtarılıb tapılmasını tələb edir. Buna əsasən də mənfəətin artırılması ehtiyatlarının təhlili idarəetmə funksiyalarını icra edən vəzifəli şəxslərin qarşısında duran əsas təxirəsalınmaz vəzifələrindən biridir.

Mənfəətin artırılması ehtiyatlarının aşkar edilməsi əmtəəlik məhsul, iş və xidmətlər istehsalının çoxaldılması, onların istehsalı və reallaşdırılmasına məsrəflərin azaldılması, alıcılara təklif olunan məhsulların (iş və xidmətlərin) keyfiyyətinin yüksəldilməsi, satışdankənar gəlirlərin artırılması və xərclərin azaldılması imkanlarının öyrənilməsi əsas və vacibdir. Analitik hesablamalar apararaq mənfəətin artırılması imkanlarının aşkara çıxarılması təhlilin ilkin mərhələsidir. Sonrakı mərhələdə bu ehtiyatlardan istifadəni təmin edən konkret hesablamalarla əsaslandırılmış mühəndis-texniki, texnoloji, iqtisadi, təşkilati və sosial tədbirlər planı hazırlanır. Məhsul, iş və xidmətlər istehsalının çoxaldılması istehsal üçün lazım olan material və əmək məsrəflərinin çoxaldılmasını tələb edir. Maddi və əmək məsrəflərinin artımı məhsul istehsalının artmasına, keyfiyyətinin yüksəldilməsinə təsir göstərir. Maddi ehtiyatların qıtlığı daim artan və bu səbəbdən də onların qiymətləri daim yüksələn, digər tərəfdən də istehsalın texniki səviyyəsinin yüksəlməsi ilə əlaqədar olaraq amortizasiya xərcləri, mürəkkəb texnoloji prosesləri icra edən fəhlə və qulluqçuların ixtisas səviyyəsinin və peşə vərdişlərinin artması ilə əlaqədar olaraq əməkhaqqı xərcləri, kənar müəssisələrin, idarə və təşkilatların gördükləri xidmətləri üçün tariflər mütəmadi artan şəraitdə mənfəətin çoxaldılması ehtiyatlarını ilk növbədə istehsalın genişləndirilməsində, məhsulun istehsalı və reallaşdırılması ilə əlaqədar xərclərin, yəni onun maya dəyərinin aşağı salınmasında axtarılıb tələb olunur.

Sənaye müəssisə və birliklərinin mənfəət planlarının yerinə yetirilməsi və onun bölüşdürülməsinin iqtisadi təhlili aşağıdakı ardıcılıqla aparılır:

1. Müəssisə tərəfindən mənfəət planının yerinə yetirilmə səviyyəsini müəyyən etmək;
2. Mənfəətin artım tempi, dinamikası və əmələgəlmə mənbələrini öyrənmək;
3. Mənfəət planının yerinə yetirilməsinə təsir edən amillərin müsbət və ya mənfi təsirini hesablamaq;
4. Plan daxilində mənfəətin bölüşdürülməsi üçün tərtib edilmiş planın düzgünlüyü;
5. Plan və plandan artıq mənfəətin bölüşdürülməsi zamanı aparılmış əməliyyatların məzmununu aydınlaşdırmaq və s.

Mənfəətin bütün bu göstəricilər üzrə təhlili üçün əsas obyekt məhsul satışının həcmi, əmtəəlik məhsul satışının nəticəsi, satışdan kənar (planlaşdırılmayan) gəlir və itkilər, ayrı-ayrı satış növlərindən daxilolmalar, sair satışdan əldə olunan mənfəət hesab olunur. Mənfəət planının yerinə yetirilməsi və bölüşdürülməsi üzrə təhlilin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri də mənfəət planının yerinə yetirilməsinə mənfi təsir edən amilləri aşkara çıxarmaq, planlı zərərlə işləyən müəssisələrdə zərərlərin əmələ gəlməsi səbəblərini aydınlaşdırmaq, mənfəətin bölüşdürülməsində yol verilmiş səhvləri aşkar etmək və göstərilən bütün qeyri-normal vəziyyəti aradan qaldırmaqla

bərabər müəssisə üzrə bütövlükdə mənfəətin daha da artırılması üçün ehtiyat mənbələrini müəyyən etməkdən ibarətdir. Mənfəət və rentabellik planının yerinə yetirilməsinin təhlil edilməsində aşağıdakı informasiya mənbələrindən istifadə edilir.

- 1N-li “Əsas istehsalat fəaliyyəti haqqında balans forması”.
- 2N-li “Maliyyə nəticələri və onlardan istifadə haqqında hesabat”.

İllik hesabatın göstərilən bu formalarından başqa təhlil işində statistika hesabatı formalarından da geniş istifadə olunur. Sənaye müəssisələrinin mənfəət planının yerinə yetirilməsi və onun bölüşdürülməsi üzrə təhlilin daha dəqiqləşdirilməsi üçün istifadə olunan mənbələrə aşağıdakı aylıq uçot sənədlərini də aid etmək olar. 601N-li (46) “Satış” hesabı üzrə mühasibat qeydləri, 801N-li (80) “Mənfəət və zərərlər” hesabının yekunu, yüklənmiş malların qrafiki, sex hesabatları, büdcə ilə hesablaşmalar, hazır məhsulların istehsaldan anbara göndərilməsi və onların anbardakı qalığı haqqında məlumatlar və s. İcmal sənədlər.

Müəssisənin ümumi mənfəət məbləği balans mənfəəti göstəricisi ilə xarakterizə olunur. Balans mənfəətinin, o cümlədən məhsul satışından əldə edilən mənfəət planının təhlilinə planın real olmasının öyrənilməsi ilə başlanılır. Müəssisələrin balans mənfəətinin əsasını yəni 97-98%-ni məhsul satışından əldə edilən mənfəət təşkil edir. Məhsul satışından mənfəət isə bir qayda olaraq satışdan daxil olan ümumi məbləğdən satılmış məhsulun tam maya dəyəri (əlavə dəyər vergisiz) çıxılmaqla müəyyən edilir. Ona görə müəssisənin mənfəətinin təhlili prosesində məhsul satışından mənfəətin təhlilinə, bu mənbədən olan mənfəətə təsir edən amillərin təsir dərəcəsinin öyrənilməsinə xüsusi fikir verilməlidir. Əmtəlik məhsul satışından mənfəətə aşağıdakı 5 amil təsir göstərir. Bu amillərin təsir dərəcəsi bir çox hallarda kəmiyyət göstəricilərindən keyfiyyət göstəricilərinə keçməklə təhlil edilir və qiymətləndirilir:

1. Əmtəlik məhsul satışı həcmının dəyişilməsi;
2. İstehsal maya dəyərinin dəyişilməsi;
3. Qeyri-istehsal xərclərinin dəyişilməsi;
4. Topdansatış qiymətinin dəyişilməsi;
5. Məhsulun quruluşu və çeşidlərinin dəyişilməsi.

Mənfəət planının yerinə yetirilməsinin təhlili prosesində təkrarlamaya yol verməmək üçün planın yerinə yetirilməsinə təsir edən amillər müəyyən ardıcılıqla hesablanmalıdır.

Məsələn, mənfəət planının yerinə yetirilməsinə məhsul satışı həcmində dəyişilməsinin təsirini maya dəyərinin, qiymət amilinin və məhsulun quruluşu və çeşidlərinin dəyişilməsinin təsirindən əvvəl hesablamaq əlverişlidir. Çünki, bizə məhsulun maya dəyərinin təsirini hesablayarkən məhsul satışı həcmində dəyişməsinin mənfəətə nə dərəcədə təsir etdiyini bilmək lazımdır. Sənaye müəssisələrində ümumi qaydaya görə məhsul satışından daxil olan məbləğlər müvafiq hesabatlarda müəssisənin topdansatış qiymətilə əks etdirilir. Ona görə də müəssisə üzrə mənfəət məbləğini müəyyən edərkən məhsul satışından daxil olan məbləğdən məhsulun tam maya dəyərini (istehsal maya dəyəri və qeyri-istehsal xərcləri) çıxmaq lazımdır.

Nəticə

Mənfəət müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin nəticəsidir və bununla bərabər məhsulun istehsalına və satışına istifadə olunan xərclərin, hansı ki məhsulun, iş və xidmətlərin satışından əldə olunan məbləği arasında yaranan müsbət saldo kimi müəyyən edilir. Mənfəət firma, idarə və təşkilatların səmərəlilik kriteriyası və ya göstəricisidir. Hansı müəssisədə mənfəət varsa deməli həmin müəssisənin rentabellik səviyyəsi yüksəkdir. Beləliklə, burdan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, mənfəətsiz müəssisə inkişaf etmiş və qabaqcıl müəssisələrlə rəqabətə girə bilməz və nəticədə sahibkar da qazanc əldə etmiş olmayacaq.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi.
2. Aydın Kərimov – “Mühasibat uçotu. Vergilər” (dərslük), 2014.

3. Алексеева Г.Н “Теория бухгалтерского учета” (учебное пособие), 2014.
4. Qəzənfər Əli oğlu Abbasov –“Mühasibat uçotu” (dərslük), Bakı, 2015.
5. “Müəssisələr haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
6. Telman Hüseynov –“Müəssisənin iqtisadiyyatı” (dərslük).
7. Усикова Е.Н. “Бухгалтерское дело”, 2014.
8. Xankişiyev Vəybala Aslan oğlu, Əliyev Şahrza Hacı oğlu. “Büdcə təşkilatlarında uçot və hesabat”, 2013.
9. <https://muhasibat.wordpress.com/movzu-vii-maliyy%C9%99-n%C9%99tic%C9%99rinin-v%C9%99onun-istifad%C9%99sinin-ucotu/>
10. <https://unec.edu.az/application/uploads/2015/05/.pdf>
11. <https://www.muhasib.az/article.php?cat=2&n=901>
12. <http://unec.edu.az/application/uploads/2016/03/ pdf>

Saadat Ramiyl Güliyeva
doktor filosofii po ekonomike
Azerbaydžanская Академия Труда и Социальных Отношений
13sada@mail.ru

Анализ балансовой прибыли

Резюме

Прибыль - это разница между ценой реализации и себестоимостью, составляющая чистый доход каждого субъекта. Прибыль напрямую зависит от уровня, объема и стоимости продукции, работ и услуг, однако не может считаться формой гарантированного дохода для каждого субъекта. Потому что доход в силу ряда объективных и субъективных причин, и прибыль, составляющая его основную часть, могут быть подвержены определенным рискам. Отрицательным моментом является то, что разница между общим доходом и общими расходами субъектов выступает в пользу полной себестоимости. В этом случае уровень прибыли не может играть роль источника внутренних финансовых ресурсов субъектов и, как следствие, ускоряет риск банкротства.

Ключевые слова: *прибыль, балансовая прибыль, общая прибыль предприятия, плановая прибыль, прибыль сферы услуг.*

Saadat Ramil Guliyeva
PhD in Economics
Azerbaijan Academy of Labor and Social Relations
13sada@mail.ru

Balance report analysis

Summary

Profit is the difference between the selling price and the cost price, making up the net income of each subject. Profit depends directly on the level, volume and cost of products, work and services. However, it cannot be considered a form of guaranteed income for each subject. Because a income for a number of objective and subjective reasons, and profit, which is its main part, can be a victim of certain risks. The worst thing is that the difference between the total income and total expenses of the subjects is in favor of the total cost. In this case, the level of profit cannot play the role of the source of internal financial resources of the subjects and as a result, it accelerates the risk of bankruptcy.

Key words: *profit, balance sheet profit, total profit of the enterprise, profit plan, products, profit from business and services.*